

ki je koreninila v duhovni moči ljudstva. Čeprav smo bili maloštevilen narod, duhovno nismo bili leni in medli, sicer si nikoli ne bi bili ustvarili kulturne in politične samobitnosti. Priročnik naj bi manifestiral in izpričal kulturno sposobnost in oblikovalno moč našega ljudstva, pokazal muko in slast ustvarjalnega napora naših literarnih ustvarjalcev v preteklosti in v sedanjosti. Osnovna zahteva pri tem pa je: družiti široki evropski in svetovljanski razgled z najglobljim občutjem za narodno svojstveno in izvirno. Ob dokazih, da smo kulturno živeli in živimo v evropskem kulturnem prostoru kot polnopravni tvorni člani, bi tolikokrat omenjenemu zamudništvu ne pripisovali tolikega pomena. Vzroki za to »zamudništvo« pač niso notranji (pomanjkanje tvorne sile), temveč zunanji (maloštevilnost, politična in družbená podrejenost itd.).

Po vsem tem bi tudi »praktični« priročniki dobili vredno mesto med ostalimi literarnozgodovinskimi publikacijami, zlasti pa bi naj širili v množico zavest, da je literarna znanost (zgodovina in teorija hkrati) važen, nepogrešljiv in nenadomestljiv del naše žive kulturne ustvarjalnosti.

Silva Trdina

METODIČNI NAPOTKI ZA POUK GNOMIČNE LIRIKE

Nadaljevanje in konec

Ko je tako čustvena stran za to obliko pripravljena, lahko začnemo z resnejšim delom. Naslednja vaja ni nič manj vzgojna in nič manj prijetna. Tedaj jim velimo poiskati pregovore v kakem berilu. Najbolje se to še vedno obnese ob Krpanu in Krpana tudi človek nikoli dostikrat ne prebere. Pa naj ga še enkrat v tej zvezi! V šoli potem naloge pregledamo, preberemo in primerjamo. Zelo verjetno bomo v tej zvezi našli vsi na iste napake. Dijaki namreč včasih ne ločijo stalnih rekel ali fraz od pregovorov in mogoče ni nikjer ugodnejše prilike, da to dodobra utrdimo, kakor ravno v tej zvezi. Sicer smo najbrž stalna rekla ali fraze obravnavali že pri stilistiki ob poglavju o pesniškem jeziku, vendar jim zdaj še enkrat dopovejmo, da je stalno reklo ali fraza metafora, to se pravi, le sredstvo za originalno označevanje stvari; namesto da bi rekli »prenehati s šolanjem«, rečemo »obesiti šolo na klin«; namesto da bi rekli »močno pretiravati«, pravimo »iz komarja napraviti konja«; namesto da bi rekli »opraviti dve stvari hkrati«, pravimo »ubiti dve muhi na mah«. Itd. To so stalna rekla ali fraze, to je samo pesniški način izražanja. Pregovor pa je posebna literarna vrsta, resda izpoveduje resnico zelo na kratko, vendar v zaokroženi obliki. Obravnavamo ga pri poetiki in uvrščamo med lirski dela. Da bo dijakom to popolnoma jasno, jim naštejmo več fraz in pregovorov in oni naj ugotavljajo, kaj so fraze in kaj pregovori. Za domačo vajo naj pa sami poiščejo nekaj fraz in nekaj pregovorov.

Dvomi, ali imamo opravka s frazo ali s pregovorom, izginejo takoj, ko začnemo pregovore razlagati, in s tem začnimo čimprej! Razložiti pregovor pa ni vselej lahka stvar niti starejšemu dijaku. Ker za pregovor navadno služi kaka pesniška prisposoba, zahtevajmo vselej najprej razlago v prvotnem pomenu, pa če se nam zdi to še tako enostavno in včasih skoro smešno. Manj nadarjen dijak bo le po tej poti prišel do razumevanja prenesenega pomena. Ko dosežemo tudi tega, velimo iskati dijakom ponazoritve iz vsakdanjega življenja. Čim več jih najdejo, tem bolje je. Nobenega ne prezirimo! Izprva gre to zlasti na nižji stopnji težko. Pa jim pomagajmo! Povejmo sami nekaj primerov! Kmalu pa se bodo vživeli tudi oni in zlasti taki, ki so malo filozofsko navdahnjeni, delajo to z velikim veseljem. Je to koristna vaja za logično mišljenje, za prodiranje v življenjske modrosti pa tudi za pridobitev govorne spretnosti. Izprva izbirajmo za vajo lažje pregovore.

Vzemimo en primer tudi mi! Recimo: Bolje je nositi suh dežnik kakor mokro obleko. V prvotnem pomenu bo tu razlaga prav lahka. Rajši vzamem dežnik, tudi če nisem prepričan, da bo deževalo, kakor pa, da bi me lovil dež, ko ne bom imel dežnika. Nato naj ugotove dijaki preneseni pomen. Bolje je imeti nekaj preveč kakor nekaj premalo. Zdaj pa naj iščejo primere iz vsakdanjega življenja. N. pr. Rajši se naučim lekcijo do ponedeljka, čeprav tedaj profesor še ne bo izpraševal, kakor da bi se je ne naučil do torka, ko lahko dobim za to negativno oceno. Ali: Če kupujemo blago za obleko, je pametneje vzeti $\frac{1}{4}$ m več, kot mislimo, da bo potrebno, kakor $\frac{1}{4}$ m manj, ker bi to lahko ne zadostovalo. — Če gremo na potovanje, vzemimo rajši s seboj več denarja, kot mislimo, da ga bomo potrebovali, ker ga vedno lahko prinesemo nazaj domov, kakor manj, ker bi tako lahko prišli v hudo zadrego.

Če pove dijak neumno primero, se ne smejmo, popravimo mu jo blagohotno, da mu ne vzamemo poguma. Tudi ne dopuščajmo, da bi dijaki drug drugega zasmehovali. Grajajmo pa tiste, ki ne sodelujejo. Vendar moramo biti pri tem oprezni. Dijaki navadno ne sodelujejo zato, ker ne znajo. Taki naj razložijo vsaj dobesedni pomen, tako bodo le vključeni v delo in ne bodo izgubili veselja, čeprav je snov zanje še pretežka. Nikoli ne sme biti ura pregovorov ura dolgočasje ali ura strahu, ampak ura živahnega dela in veselja. Če ima kdo prav posrečene in izvirne primere, ga pohvalimo! Vsi ga bodo skušali posnemati. Tiste, ki najživeje sodelujejo, tudi ocenimo!

Zdaj pa nova vaja!

Pregovore dostikrat v življenju izgovarjamo kot a posiopeze, to se pravi, tako da konec zamolčimo. Rečemo n. pr. le: Tiha voda! — v mislih pa si dopolnimo: Mostove pobira. Ali pa rečemo le: Volk je volk! — in v mislih moramo dostaviti: Čeprav dlako menja.

To nam zopet nudi v šoli prijetno vajo. Dijakom povemo le začetek pregovora, konec pa morajo najti sami. Najprej izberimo za tako vajo znane pregovore, da je vaja bolj spominska in lahko pri njej vsi sodelujejo. Da res pritegnemo ves razred, jim velimo govoriti v zboru. Profesor naj reče n. pr.: Ako slepec slepca vodi, — dijaki pa naj nadaljujejo: Oba

v jamo padeta. — Pozneje preidemo na manj znane pregovore in izprašujemo posamezno. Zdaj je treba že logično misliti. N. pr. profesor: Ako kupuješ, česar ne potrebuješ, boš prodajal... dijak: Kar potrebuješ. — Da se pri tej vaji manj sposobni dijaki ne bi polenili, povejmo že pred začetkom, da bomo vajo z istimi pregovori pozneje ponovili tudi v zboru. Nato že vsi ves čas pazno sledijo. Ponovitev pa ima tudi to korist, da si dijaki ob njej nekatere pregovore zapomnijo prav mimogrede in si tako zlahka obogate zakladnico ljudskega blaga.

Naslednja vaja gradi zopet na dijakovi izobrazbi. Lahko jo delamo v šoli, še bolje pa se obnese kot domača naloga. Velimo dijakom napisati, kakšne modrosti je izpovedalo naše ljudstvo v pregovorih o raznih stvareh, n. pr. o mladosti, o sreči, o laži, o ljubezni itd. V šoli ima ta vaja to prednost, da z njo vadimo dijake hitrega mišljenja, doma pa to, da iščejo novih pregovorov, da se navadijo jemati knjige v roke in da se jim utrdi spoštovanje do starejših, ki jim pri tem s svojim znanjem lahko pomagajo.

Nekateri pregovori jim bodo hitro v mislih. N. pr. pri mladosti: Mladost je norost, čez jarek skače, kjer je most. — Pri sreči: Sreča je opoteča. Pri laži: Laž ima kratke noge. — Pri ljubezni: Ljubezen — bolezen. Itd. Doma pa bodo poiskali manj znane in ko jih nato v šoli zopet primerjamo, se z njimi vsi obogaté.

V višjih razredih je zelo koristna in tudi priljubljena vaja, da jim damo primerjati pregovore v več jezikih. S tako vajo trdno povežemo različne predmete in korist imajo poleg slovenščine tudi drugi jeziki. Odslej bodo dijaki kar hvaležni profesorju tujega jezika, če jim bo tudi tam povedal kak pregovor. Mi pa jih z ene strani navajajmo na to, da spoznajo, kako se v zadnjih življenjskih modrostih navadno strinjamo vsi ljudje; z druge strani pa jih opozarjamo tudi na kake narodne posebnosti in značilnosti.

Še neka vaja s pregovori mi prihaja na misel. To dostikrat ali celo prevečkrat srečujemo po zvezkih, da namreč damo pisati dijakom prost spis po kakem pregovoru. Prevečkrat pravim zato, ker je primerna taka naloga le, če je pregovor lahak in vsem razumljiv. Če je pregovor težak, dijaka zbega in v takem primeru ga moramo vsaj natančno razložiti. Kaj bi šlo n. pr. z lahkoto? Kakor si boš postlal, tako boš spal ali Dober je domek, če ga tudi ni več kot za bobek. Pri takih spisih opozorimo dijake, naj ne filozofirajo, kar tako radi prav nerodno delajo. Upravičenost pregovora naj dokažejo z zgledom iz življenja.

Prijetna je igra s pregovori, a samo tedaj, če je po glavje o pregovorih v šoli že predelano. Zanjjo vendar ne bomo žrtvovali učne ure, ampak jo bomo rajši prihranili za kak izlet. Na vlaku je dosti prilike za take in podobne igre. Namesto da se dijaki vedno igrajo samo »osebe ugibati«, kar je prav malo zabavno in koristno že skoro nič, ali pa še celo kaj neprimernega in nespodobnega, kot n. pr. »rihterja biti«, naj profesorji organizirajo rajši poučne igre! Ta, ki jo imam v mislih, je prav prijetna, pa saj jo verjetno povečini poznate.

Dijaki se dogovore za znan pregovor, postavimo: Tvoja glava, tvoj svet. — Eden izmed tovarišev ga mora uganiti z vprašanji tako,

da vsak odgovor vsebuje po eno besedo iz pregovora. N. pr.: Dijak vpraša: Zakaj nisi prišel včeraj k meni? — Prvi tovariš odgovori: Tvoja sestra mi je rekla, da te ni doma. — V odgovoru imamo že prvo besedo iz dogovorjenega pregovora, to je: Tvoja. Dijak vpraša drugega tovariša: Ali bomo bili žogo? — Ta odgovori n. pr.: Jaz ne, me preveč glava boli. — V njegovem odgovoru je skrita beseda glava. Tretje vprašanje: Čemu nosiš takó velik nahrbtnik? Odgovor: Da bom vanj vtaknil tvoj kruh. Imamo že tretjo besedo: Tvoj. In zadnje vprašanje: Kaj ti je dala mati za na pot? — Dijak odgovori: Dober svèt. — Tako je razrešena tudi zadnja beseda iz pregovora: Tvoja glava, tvoj svèt. — Če je dijak spreten in pregovor dobro pozna, ga lahko že razreši. Če ne, se igra ponovi z novimi vprašanji.

Kako pa bomo poglavje o pregovorih ponavljali in utrjevali?

Izlepa za kako pesniško obliko nimamo za to več priložnosti kot ravno pri pregovorih. Ker so pregovori dostikrat le sestavni del drugih oblik, kot smo že omenili, jih bomo že ob vseh takih prilikah zopet poudarjali in razlagali.

Pa še neka lepa priložnost se nam ne sme izmuzniti iz rok! Pregovore zelo lahko pritegnemo tudi v slovniški pouk. Koliko rajši bo dijak analiziral posamezne besede ob kakem lepem pregovoru kakor ob naglo improviziranem stavku ali pa ob besedah, iztrganih iz berila. In prav nič ne bo trpela slovnica, če sredi analiziranja obravnavani pregovor tudi raztolmačimo. Nasprotno: še prijetnejša postane taka ura.

Prav posebno dobrodošli pa so nam pregovori pri sintaksi. Nikjer ne bomo dobili lepših primerov za vse vrste priredij in podredij kakor med pregovori in kako se taka stvar vtisne človeku za vse življenje, gotovo veste iz lastne izkušnje. Obudimo jih nekaj v spominu! N. pr. o sebkovi odvisniki! Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade. Kdor išče, ta najde. Kdor laže, ta krade. Kdor molči, devetim govori. Kdor visoko leta, nizko pade. Kdor po svetu gre, mnogo izve. Časovnih odvisnikov tudi ne manjka v pregovorih. Dokler je drevo mlado, ga lahko pripogneš. Dokler konja lové, mu ovsu molé. Dokler lipa cvete, ji ne manjka čebel. Dokler živi, nikdar se človek ne izučí. Pogojni odvisniki se nam tudi kar vsiljujejo v pregovorih. Če dva psa eno kost glodata, se skoljeta. Če mačke ni doma, imajo miši ples. Če se sámo kuha, je slaba juha. Če sosedova hiša gori, pazi na svojo! Če stopiš mačku na rep, zacvili. Če te jedro mika, zgrizi lupino! Itd. Itd.

Toliko o pregovorih. Zdaj pa si oglejmo še ostale oblike, ki jih prištevamo k izrekom ali gnomam! To so: rek, geslo in navedek.

Rek ali aforizem (grš. aforidzo = opredelim) je le umetna oblika ljudskega pregovora. Je kratka, navadno dvo- ali štirivrstična pesmica ali en sam stavek, ki podaja kako splošno veljavno, po vsebini bogato misel, globoko domislico, življenjsko modrost, pravilo ali izkušnjo. Bistveni zanj sta klenost misli in duhovitost. Njegov avtor je vedno znan. Pri nas sta med starejšimi pisatelji najbolj znana avtorja aforizmov Levstik in Stritar; njuni aforizmi so povečini primerni za srednješolce in jih največ najdemo po naših čitankah:

Če ne ropotajo ponoči kolesa,
zatisniti mlinar ne more očesa.

Žganje pogubi jih več,
kakor kuga, glad in meč.

Iz tega na zemlji premnogo rodi se gorje,
ker umu brezum nastavlja vedno roge.

Na med se muhe love,
na sladke besede ljudje.

Življenje človeško podobno je vodi,
ki vsaka po svoji strugi hodi.

Šest dni poštenega dela,
potem bo nedelja vesela.

Včasih kak rek ponarodi. Tako n. pr. Levstikov: »Bolje — drži ga, kakor — lovi ga.«

Reke ali aforizme obravnavamo podobno kot pregovore. Dijaki naj jih zbirajo in razlagajo. V višjih razredih lahko dijaki poskusijo tudi sami napraviti kak aforizem, seveda za domačo vajo. Motiv jim dajmo mi, n. pr. o domu, o materinski ljubezni, o delu, o uspehu, o svobodi in podobno. Ocenjujmo pa takih vaj ne, ker prvič nikoli ne moremo kontrolirati, če so izvirne, drugič pa tudi, ker so za nekatere dijake pretežke. Marsikdo ima vendar s tem veliko veselje in ga taka vaja lepo uvaja v poglobljanje.

Poleg pregovora in reka razložimo dijakom še geslo, motto (lat. mottum = duhovit domislek), maksimo (lat. maximus = največji) ali parolo (lat. parabola = govor). Ta hoče na kratko nakazati vsebino ali tendenco pesmi ali zbirke. Tako je n. pr. Prešeren postavil na čelo svojim poezijam značilni motto:

Sem dolgo upal in se bal,
slovo sem upu, strahu dal;
srce je prazno, srečno ni,
nazaj si up in strah želi.

Ali: Popolnitev bodi moj edini vzor,
luč, resnica moje delovanje!
Ljubica, ti bodi mi izvor
sreče — smrt po delu sladke sanje!

kakor si je zgodaj dozoreli mladi Kette označil življenjski smoter v Moji maksimi.

Posebno lepo se dá pri Župančiču ves njegov razvoj razložiti ob mottih, ki jih je postavljaj na čelo svojim zbirkam.

Včasih je geslo le na nekaj besed skrčeno življenjsko pravilo, ki si ga postavi kaka družina, kaka obrt, kaka organizacija ali gibanje. Imamo jih vlite v grbih, vklesane na hišah, uvezene na praporih in natisnjene na lepakih.

Na delfskem preročišču so bila gesla »sedmih modrih«: Spoznavaj samega sebe! (Gnóthi seautón!), Ničesar preveč (Methén ágan!) itd. Naši kmetje so se v srednjem veku borili »Za staro pravdo«. Geslo francoskih revolucionarjev je bilo »Liberté, égalité, fraternité (svoboda, enakost, bratstvo). Staroslovenci so delovali po avstrijskem pravilu: Vse za vero, dom, cesarja! — Mohorjeva družba je izdajala knjige »V zabavo, pouk in kratek čas.« Delavsko gibanje si je postavilo za svoje vodilo izrek: Delu čast in oblast! — Neštetokrat je bila ponatisnjena Leninova maksima: Učiti se, učiti se, učiti se! — Partizani so v NOB napovedali: »Smrt fašizmu, svoboda narodu.«

Dijaki bodo vedeli naštetih še novih in naj jih razlože.

Zadnja vrsta izrekov ali gnom, ki jo kaže v srednji šoli omenjati, je navedek ali citat (lat. citare = poklicati). To je splošno razširjen in v vsakdanji govorici udomačen rek, ki ga pisatelj ne napiše kot

samostojno obliko, ampak mu ga bralci iztrgamo iz kakega dela. Pišemo ga zato v narekovajih.

Zdaj se nam zopet nudi prilika za zanimivo tekmo, ko velimo dijakom po spominu napisati vse citate, ki jih znajo iz kakega pesnika. Nekateri jim bodo hitro v mislih, tako n. pr. Prešernovi (Žive naj vsi narodi, ki hrepene dočakat dan, da, koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregnan, da rojak prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak. — Največ sveta otrokom sliši Slave, tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti vol'jo vero in postave. — Manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sužni dnovi!), Gregorčičevi (Gorje mu, ki v nesreči biva sam, a srečen ni, kdor srečo uživa sam! — Daritev bodi ti življenje celo! — Dolžan ni samo, kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan!), Župančičevi (Temu je strup, kar drugemu je lek. — O, da mi je priti do svoje podobe! — Mi, kar nas je kovačev, mi bomo vsi kovali, kovali svoja srca, kovali svoj značaj.)

Velimo dijakom tudi izpisovati citate iz del, ki jih prebirajo kot domače čtivo. S tem jih prisilimo, da berejo z večjim premislekom in počasi jih tako navadimo iskanja miselnih lepot in globin v umetninah. Take izpiske v šoli preglejmo, primerjajmo in raztolmačimo! Čimprej svetujemo dijakom, da si omislijo zvežček, v katerega si stalno izpisujejo pogovore, reke, gesla in citate, ki nanje nalete ob kakršnemkoli čtivu. Bodo jim za estetsko in moralno vzgojo, dostikrat pa bodo imeli od njih koristi tudi v praktičnem življenju, ob sestavljanju kake naloge, pisma, predavanja ali govora.

Sedaj pa, da ne bi nazadnje vi meni postregli s tistim ljudskim pogovorom, ki pravi: Dolg govor — malo prida —, rajši končam.

Ocene in poročila

POUČNA RAZSTAVA

Razstavo sodobnih učbenikov in učil, francoskih in angleških, smo si mogli ogledati tudi v Ljubljani sredi novembra minulega leta. Organiziral jo je inšpektorat za tuje jezike pri Svetu za prosveto in kulturo LRS. Naslov razstave je bil preskromen, ker je v resnici nudila mnogo več kakor učbenike in učila za tuje jezike. Z nje so marsikatero plodno spodbudo lahko odnesli tudi predavatelji drugih predmetov: zgodovine, zemljepisa, matematike in prirodopisa. Pokazala nam je na splošno, kako se drugod zavedajo važnosti pomagal za sodoben in nazoren pouk in koliko na tem področju žrtvujejo, delajo in imajo.

Tudi predavatelju slovenščine, ki se je nekoliko dalje pomudil zlasti pri francoskih knjigah in učilih, je razstava posredno marsikaj tehtnega povedala. Vzgoji jezikovnega čuta Francozi od nekdaj posvečajo izredno skrb, pri vsem tem pa pri njih skorajda ni več sledu o kakšnem suhoparnem predalčkarskem gramatiziranju. Že najmlajši v predšolski in osnovnošolski dobi si bogate besedni zaklad s prikupnimi in razgibanimi slikanicami, ki otroke